

### **Злам у житті польського населення УСРР на початку 1930-х**

Зміна економічної політики радянського керівництва наприкінці 1920-х рр. призвела до "великого перелому" практично у всіх сферах життя населення СРСР. Початок 1930-х рр. знаменував собою посилення політичної та економічної централізації управління, перехід до диктатури особи, початок активної боротьби з українським "буржуазним" націоналізмом.

Почалися голосні судові процеси, зокрема, показовий судовий процес над придуманою чекістами "Спілкою визволення України". На цьому процесі організатори підкреслено озвучували антипольські звинувачення на адресу членів "української контрреволюційної організації" інкримінуючи їм, серед іншого, служіння "панській Польщі". У цьому контексті згадували також політико-військовий союз С. Петлюри з Ю. Пілсудським 1920 р. Відносинам СВУ з Польщею було присвячене окреме закрите засідання процесу, на котрому обвинувачувалися 45 осіб як "польські агенти"<sup>1</sup>.

Політика радянської влади щодо польської національної меншини в Україні у 30-ті рр. відрізнялась від політики 20-х рр., але була логічним продовженням втілення в життя за всяку ціну комуністичної догми. На національну політику вплинули не тільки внутрішні чинники, а й міжнародна обстановка: зміна влади у Німеччині, договір Польщі з Німеччиною у 1934 р., погіршення відносин СРСР з цими країнами. Розгорнута у Радянському Союзі антинімецька та антипольська пропагандистські кампанії впливали на становище населення цих національностей і в Україні.

Підсумки національної політики 20-х років в УСРР підбила Друга нарада по роботі серед національних меншин, яка відбулася 27-30 листопада 1930 р. На ній йшла мова про колективізацію, і відмічалось відставання в цьому процесі сіл з польським населенням. Колгоспи об'єднували тільки бідняків, оскільки селяни-середняки до них не вступали. Виходячи з цього, на нараді було прийняте рішення до весни 1931 р. завершити суцільну колективізацію польського села і "розгорнути наступ соціалізму по всьому фронту, проводячи політику ліквідації куркуля як класу". На нараді підкреслювалося, що навколо колгоспного будівництва у польських селах розгорнулася класова боротьба, посилювався опір "куркульсько-клерикальних елементів", зростав націоналізм. У доповіді А. Глинського прозвучало таке: "серед поляків має місце проникнення і посилення націонал-опортунізму, яке виявляється, частково, в теорії про неможливість будівництва польської пролетарської культури в СРСР без зв'язку з етнічною Польщею. Ця націонал-опортуністична теорія створена Бруно Ясенським, Домбалем і

Вандурським"<sup>2</sup>. Матеріали цієї наради добре висвітлили суть політики, в даному випадку відносно поляків, яка пов'язувала вирішення національних питань з класовою боротьбою та будівництвом соціалізму.

Навесні 1930 р. влада почала здійснювати політику переходу до суцільної колективізації і ліквідації куркульства як класу. Це, зрозуміло, викликало незадоволення селян по всій Україні. Відбувалися їх масові виступи, які в довідках ДПУ УСРР називалися "контрреволюційними" і нещадно придушувалися. Особливу активність у боротьбі проти насильницького об'єднання господарств в колгоспи виявляли жінки.

Оскільки більше 80% польського населення в УСРР було сільським, нові напрямки радянської політики у галузі сільського господарства мали для нього велике значення. У серпні 1929 р. в польському національному районі вдалося створити тільки один колгосп, який об'єднав 13 бідняцьких господарств. До початку 1930 р. створили ще 9 колективів з 123 господарств, а на 1 листопада колгоспів вже вдалося наплодити у кількості 22, які об'єднували 600 господарств з 9 тисячами працюючих осіб, що становило 6,7% господарств, які займали 10% орної землі<sup>3</sup>.

Мархлевський район за темпами колективізації відставав від інших національних районів. Перше місце займали у цьому процесі єврейські райони, які об'єднували у колгоспах 86,5% господарств, а на останньому місці був польський район з 16,6% колективізації господарств<sup>4</sup>.

Процес колективізації польського району не задовольняв органи радянської влади і партійне керівництво як на місцях, так і в центрі. У різних звітах і довідках постійно говорилося про відставання польського національного району у справі колективізації сільських господарств, але головні причини вони бачили не в економічній неспроможності колгоспів, а в "куркульській і контрреволюційній агітації" та "браку більшовицької масової роботи". І як красномовно сказав пізніше, на XIV з'їзді КП(б)У у 1938 р. у своїй звітній доповіді М. С. Хрущов: "Труднощі, які пережила Україна при колективізації, були організовані за завданням Пілсудського і німецьких фашистів"<sup>5</sup>.

На початку 1930 р. по всій Україні прокотилася хвиля виступів проти політики радянської влади, яка була викликана проведенням насильницької колективізації. 26 лютого повстання охопили значну кількість районів Шепетівського округу, у яких найактивнішу роль відігравали жінки. Повстанці висували такі гасла: "Геть колективізацію!", "Не торкайтесь церков!", "Геть радянську владу!". В багатьох селах були розігнані сільські ради. Натовп жінок йшов до польського кордону, але їх затримали прикордонники. Подібні повстання пройшли у Бердичівському окрузі, Проскурівському, Могилів-Подільському,

Деякі керівники на місцях діяли за принципом "хай всі повмирають, але ми колективізуємо округу на сто відсотків". У тому ж дусі витримана

директива Шепетівського окружкому комсомолу: "Обійти всі до одного будинки на терені вашого осередку, обдивившись дахи, хліви та хати і запаси тих предметів, які лежать там без усякої придатності, забрати"<sup>6</sup>.

У селі Козловці Шаргородського району повстання почалось після того, як у п'ятикратному розмірі був оштрафований селянин-середняк на прізвище Лок. Коли прийшла комісія описувати у нього майно, зібрався натовп жінок, які вимагали від комісії припинити реквізицію. У сільраді зірвали зі стіни карикатуру на ксьондза та вимагали його звільнення. На сході у селі Вишнепіль Бердичівського округу селяни висунули такі вимоги: "скасувати насильницьке рішення про створення колгоспу, повернути колективізоване майно і зерно, не ходити по хатах і не шукати насіння, не висилати з села людей, відмінити постанову про розкуркулення, звільнити від непосильної сплати податків, повернути відібрані у селян хати, дати можливість вільно висловлюватися на зборах, не загрожувати арештами, провести перевибори кооперації загальними зборами, дозволити вільну торгівлю, не торкатися релігійних справ, повернути все майно, конфісковане за хлібозаготівлю, не проводити ніяких каральних заходів вночі.

Повстання під гаслами "Геть колективізацію і радянську владу" пройшли у Тульчинському окрузі, в с. Ушицьке і Кульчинецьке — у Кам'янець-Подільській окрузі, Ясипільське, Бачинецьке та Юрківське—у Могилів-Подільському окрузі. З січня по березень 1930 р. по всій Україні пройшли виступи протесту. На місця подій виїздили керівники різних рангів. Так, до Шепетівки було відряджене особисто голову ДПУ УСРР В. Балицького.

Секретар Шепетівського окружного комітету КП/б/У на прізвище Маринічев демагогічно пропонував як один із заходів виправлення становища, що склалося, "підтягнути антирелігійний фронт, максимально посилити антирелігійну роботу, спрямовуючи її в бік повної ліквідації релігійних забобонів, повного витіснення релігійних свят і ліквідації церков"<sup>7</sup>.

Проти селянських повстань були вжиті каральні заходи, у яких брала участь міліція, курсанти військових училищ, органи ДПУ. Як повідомляв В. Балицький, на кінець березня радянська влада по всіх селах була відновлена, повстання придушені, призвідники та керівники заарештовані. За словами В. Балицького, "причиною хвилювань стали грубі викривлення класової лінії, адміністративний і невинуватий тиск на селянство при проведенні колективізації і відбору посівного матеріалу. І це в умовах прикордонної Шепетівської округи, яка мала національні польські райони, при засміченості округи антирадянськими та контрреволюційними елементами, за надзвичайної несвідомості селянства, серед якого недостатньо була проведена політична робота. Необхідно більш обережно проводити колективізацію і завдати відчутного удару по контрреволюційним куркульським групам села"<sup>8</sup>.

Незважаючи на спротив населення, колективізація селянських господарств тривала й далі. Як наслідок цієї примусової діяльності, на початку року налічувалося 65 польських колгоспів по 27 районах радянської України. У Поліссі по чотирьох районах — Новоград-Волинському, Пулинському, Радомишльському, Ємільчинському було створено 9 сільськогосподарських колективів. Михайлівська сільськогосподарська артіль об'єднувала 8,3% господарств села, Олінушівська — 9,8%, Медведівська — 3,6%, Кривотинська — 15,1%, Близницька — 62%. У Шепетівському районі були організовані чотири артілі молочарського напрямку: Судимонська, Городявська, Умовська, Мелеванська. У Теофіпольському районі було створено 11 польських і змішаних українсько-польських колгоспів зерново-скотарського напрямку. Пельчинецька сільськогосподарська артіль об'єднувала 15 господарств з польських родин і мала 15 голів робочої худоби. Змішані українсько-польські артілі: Коров'янська охоплювала 34% господарств села, Полчеховська — 40, Туровська — 48, Ново-Ставецька — 32, Теофіпольська — 49, Лодихавська — 25, Кагоржинецька — 12, Каращейська — 24%. В Уланівському районі були створені дві сільськогосподарські артілі: Погорілівська з зерновим напрямком, на 50% колективізована, та бурякова Криханська, яка об'єднувала 65 із 66 господарств. У Полонинському районі існувало п'ять польських колгоспів: Тадеушпільський, Лобунський хутір, Новомлиця польська, Новаки, Загуба, всі — зернового напрямку. У Волочиському районі Зелений, Кривоченський, Войтовецький, Гайдаки, Бубнівський колгоспи зернового напрямку колективізували від 25% до 57% господарств. На Проскурівщині чотири колгоспи об'єднували: у Заріччі — 14,9%, Гречанах — 33,4, Маровечині — 28,8, Липковиці — 20% господарств тваринницького напрямку. По одному — два польських колгоспів було створено в Антонівському, Чудновському, Махновському, Славутському, Грицівському, Попельнянському, Хмельницькому, Барському, Іванівському, Брусилівському, Кам'янецькому, Летичевському, Ново-Ушицькому районах. Шість польських колгоспів працювали у Ново-Сірогозькому районі<sup>9</sup>.

Колгоспи охоплювали невелику частку господарств польських селян. 1931 р. був проголошений роком суцільної колективізації, яка штучно підштовхувалась "зверху". На 1 травня 1931 р. по Волочиському району у 9 польських сільських радах було колективізовано 78,2% бідняцько-середняцьких господарств<sup>10</sup>. Колективізація супроводжувалася широкою пропагандистською кампанією, газети вміщували матеріали про успіхи колгоспів, підкреслюючи перевагу колективного господарства перед індивідуальним.

При польській Капівській прикордонній сільраді Волочиського району колгосп почали організовувати у 1930 р. Справа йшла важко й повільно,

непопулярний захід населення не підтримувало. Внаслідок шаленого примусу об'єднали 250 дворів із 275. При суцільній колективізації села ліквідували 8 "куркульських" господарств та вислали їх господарів за межі села. Завдяки застосуванню репресій щодо хлібоздатчиків колгосп зразково проводив хлібозаготівлі. План 1932 р. був виконаний до 15 жовтня, здано державі 1370 ц хліба (за планом 1235 ц). "Успіхів Капівська прикордонна сільрада домоглася, — підкреслено у газеті "Вісті" — тільки завдяки широкому розгортанню масової роботи, організації міцного радянського активу, справжнього налагодження роботи депутатських груп"<sup>11</sup>. Але у статті не згадувалося про долю польських висланих родин.

Створення колгоспу принесло лихо і в родини селян с. Дзизуни Мархлевського району. Як повідомляла "Радянська Волинь", з цього приводу "чимало молоді виділилося з батьківських господарств й перейшло до колгоспу. Є дві жінки, що розлучились з чоловіками, які не хотіли йти до колгоспу, зараз жінки живуть у гуртожитку". Невеликий колгосп об'єднував 50 наймитсько-бідняцьких господарств, займав 1003 гектари землі, 412 гектарів сіножаті, 83 гектари лісу. У суцільну власність зібрали 119 голів рогатої худоби, 28 коней, 19 плугів, 2 двигуни, 4 культиватори. Спільними зусиллями колективізованих селян було засіяно 200 десятин жита та 10 десятин пшениці, в обробці землі використовували 10 тракторів, почали будувати невеличкий млин, олійню та житлові будинки<sup>12</sup>.

Примусова колективізація серед польського населення, як і в усій радянській Україні, супроводжувалася голосною пропагандистською кампанією. Польська газета "Серп" у 1931 році оголосила конкурс серед польських колгоспів на краще проведення весняної сівби. Газета "Trybuna Radziecka" (друкувалася у Москві польською мовою) організувала в Україні дві пересувні редакції й кілька бригад для проведення агітаційної кампанії, які виїздили до Мархлевського, Городецького та Шепетівського районів.

У червні 1931 р. у Житомирі був скликаний Всеукраїнський зліт представників польських колгоспів — учасників конкурсу на краще проведення весняної сівби. На нього з'їхалися представники півсотні колективів з усієї України. Вони підсумували "успіхи боротьби за суцільну колективізацію та ліквідацію куркульства": колективізацію 70% господарств на цей час по всьому Радянському Союзу — 50%. На зльоті зазначалося, що відсталою ділянкою були польські села. По польському національному району частка колективізованих господарств за десять місяців зростає лише на 10% і досягла 25%. На думку організаторів зльоту на перешкоді суцільній колективізації польського села стояли "глітаї, контрреволюційний націоналізм, клерикалізм", проти яких потрібно розгорнути рішучу боротьбу. Пропагувалися успіхи, які досягли польські

села у суцільній колективізації та проведенні ярї сівби, зокрема, селом суцільної колективізації Тарноруда Волочиського району, успішне виконання плану сівби, артїллу у с. Гвоздові Бердичівського району. Селами суцільної колективізації були названі: Тарноруда Волочиського району, Грузлівець Мархлевського району. Кісілівка Снігурівського та Окладне Барського районів.

Передовим колгоспам спеціальна комісія присудила перехідний Червоний прапор газети "Серп" артїлі "Серп і молот" с. Гвоздави Бердичівського району, та розмістити запис на дощці пошани про комуну "Серп" с. Урли Новоград-Волинського району. Делегатам зльоту було запропоновано передплатити на 30 трудоднів кожному позику "третього вирішального року п'ятирічки", а ці у свою чергу звернулись з закликом "до всіх трудящих поляків придбати облігації позики не менш, як на 3-тижневий прибуток". А також було укладено всеукраїнський договір на соціалістичне змагання між польськими колгоспами на краще проведення жнив, хлібозаготівлі, осінньої сівби та боротьби за суцільну колективізацію<sup>13</sup>. Але колективізація серед польського населення села йшла повільними темпами. До серпня 1931 р. польський Мархлевський район був колективізований на 26%. Як відмічалось у звітах до ЦК КП(б)У, колективізація гальмувалася в польських селах Смородичи, ст. Хутиски, Войківці Заславського району, Артенс і Буда-Сабочанська Олевського району (відсоток колективізації — від 2 до 27). У с. М. Радовище Заславського району з колективізація навіть не розпочалася<sup>14</sup>.

З метою зміцнення колгоспів до середини 1930 р. Мархлевському району було виділено кредит на суму 181 тис. руб., 20 тис. пудів посівного матеріалу та 10 тракторів<sup>15</sup>.

Горезвісна кампанія виконання та перевиконання хлібозаготівлі охопила і польський національний район, так у 1932 році у Мархлевському районі було колективізовано 16,9% сільських господарств, по всій Україні вже було об'єднано у колгоспи 72% господарств, а по СРСР — 61,5 відсотків<sup>16</sup>.

Типовим прикладом повсякденного життя польського сільського населення на початку 1930-х рр. є спогади Володимира Маленького з Городка: "Наша родина складалася з десятих осіб: батька, мати та восьми дітей. Всі разом працювали у родинному господарстві, найманих працівників у нас не було. Родина мала 5,5 гектарів землі, яка була розташована у трьох різних місцевостях. На початку 1932 р. комуністи забрали у нас геть все, коней, корів, свиней, свійську птицю. Нас вигнали з власної домівки у чому ми були одягнені на двір у холодну листопадову ніч. Йшов дощ зі снігом. Мати грубо виштовхали у спину, а будинок опечатали. При матері нас залишилося четверо: сестра Марія (19 років), брат Юзя (17 років), я (12 років), брат Антон (9 років). Ще з нами залишилися діти сестри Франі: Хеня (4 роки) і Стась (4 місяці), котра

разом з чоловіком була заарештована та вислана у Сибір за перехід кордону на річці Збруч"<sup>17</sup>.

Селянин вже не радів доброму врожаю, " все одне більшовики все заберуть, все забирають і нічого не дають у замін", — казали вони.

Злам споконвічного порядку землекористування привів до неспроможності значної частини селян порядкувати на землі в нових умовах.

На початку 30-х рр. в Україні продовжувала здійснюватися радянська програма розвитку польської пролетарської культури. Радянські і партійні керівні органи приймали багато постанов для втілення її в життя. Дуже добре ілюструє цю діяльність уривок з партійної резолюції про стан та чергові завдання культослужбовування національних меншостей у 1931 р.: "Класовий ворог намагається використати національне культурне будівництво для своєї мети, використовуючи національно-побутові й релігійні пережитки серед окремих груп трудящих різних національностей. Боротьба проти ворожих національно-клерикальних ідеологій, проти релігійних забобонів, національної замкнутості та обмеженості в культурній роботі, зокрема польської національностей ведеться ще дуже кволо"<sup>18</sup>.

Продовжувався процес радянзації польського населення УСРР, який слушно польський дослідник М. Іванов так характеризує таким словами: "Ця мета мала призвести до повного викорінення навіть слідів усіх духовних уз з польським родоводом, знищення національних культурних традицій шляхом примусової асиміляції"<sup>19</sup>

З початку 1930-х рр. політика щодо переслідування католицької громади значно активізувалась, арешти ксьондзів набули масового характеру. З України римо-католицьких священнослужителів почали висилати на схід та північ СРСР. Було зачинено більше половині діючих до тепер костьолів. Польське населення масово протестували проти закриття, в деяких випадках пробувало захопити будинки костьолів, виступали за захист ксьондзів. Негативне ставлення до антирелігійної пропаганди, наступу на рідну віру породило явище таємного духовного життя поляків. У радянську дійсність входили стандарти подвійного життя населення, — одне демонстративне, за комуністичними циркулярами, і друге — справжнє, яке впливало з традицій, національних особливостей та власних потреб.

Радянське керівництво та партійні ватажки всіх рангів звітували про успіхи у боротьбі з РКЦ. "Відтепер, — як пише дослідниця репресій проти римо-католицької церкви в УСРР Н. Рубльова, — римо-католицьких священників значно частіше можна було зустріти серед суворої природи північного краю, Соловецьких островів, Зауралля, аніж на українському Поділлі, Причорномор'ї, Волині чи Київщині. Принаймні 1933 р. у Житомирській єпархії РКЦ нараховувалося лише 17 ксьондзів, а в

Кам'янецький — 13, відбуваючи покарання у таборах та на засланні, ніхто з ксьондзів не мав певності, що коли-небудь повернеться на батьківщину"<sup>20</sup>.

Надалі продовжувалася політика антирелігійної пропаганди, створювалися гуртки безбожників, партійними осередками проводилися антикатолицькі маніфестації 21 березня 1931 р. у Києві була проведена анти ватиканська акція, під час якої маніфестанти несли плакати з гаслами: "Руки геть від СРСР", "Хрест і релігія — символи пригнічення робочих мас", "Геть з польською релігією", "З кривавими руками — намісник бога на землі" та іншими<sup>21</sup>. Як повідомляє науковець з Тернополя Генрих Стронський, на початку 1930-х рр. у відповідь на ці акції польське населення прикордонних з Польщею районів УСРР почали брати участь у релігійних службах і урочистостях, люди підходили під лінію самого кордону і разом з поляками брали участь у різних обрядах, особливо у великі свята<sup>22</sup>.

У 1931 р. на Україні працювала 381 польська школа, яка охоплювала менші половини польських дітей. По суті, польська школа була польською тільки за основною мовою навчання, за усіма іншими ознаками вона була радянською школою. Історія Польщі викладалася, як історія боротьби польського пролетаріату проти капіталізму. Польська література була представлена "польськими пролетарськими письменниками", такими, як Фелікс Кон, Бруно Ясенський, Вітольд Вандурський. Польська класична література була представлена творами Болеслава Пруса Марії Конопницької, Елізи Ожешко. Адама Міцкевич, Юліуша Словацького.

У повсякденному житті у польських родинах зберігалися книги польських авторів дореволюційного видання, київських та інших видавництв, яких було багато до 1921 р. Була популярною біблійна та релігійна література, яку в радянські часи почали приховувати.

Серед дітей польського населення не були популярними жовтентські, піонерські та комсомольські організації, так само, як серед дорослого населення — комуністичні організації. На початку 1930 рр. у Проскурівському районі на Поділлі (одного з найбільш заселеного поляками) з 1700 комуністів тільки 154 були поляками, на селі й того менші — тільки 40. З 4 тис. комсомольців було 197 поляків, на селі — 93<sup>23</sup>.

У повсякденне життя пересічних поляків увійшло таке явище, як домашнє, підпільне виховання та навчання. Вони намагалися заховати свою національну ідентичність і польський патріотизм.

Серед польського вчительства, як і серед інших верств населення УСРР, поширювалося й таке явище повсякденного радянського життя, як "викриття антирадянських груп". За матеріалами газети "Серп" польське бюро Одеського окружного комітету викрило групу вчителів польських шкіл, які мали "антирадянські" настрої. Висновки про те, що "вчителі пропагують націоналістичні ідеї" впливали з того, що шкільний



самодіяльний фольклорний колектив пісні та танцю виступив у "шляхтянських костюмах". Цього було достатнім для обвинувачення вчителів у тому, що вони виховують дітей у "польському шовіністичному дусі"<sup>24</sup>. Насправді одяг, у якому виступали учні, був національним костюмом Краківського регіону.

У 1930–1931 р. в СРСР, у тому числі в радянській Україні пройшли пропагандистські заходи, присвячені реформі польської мови. Розробка цієї програми розпочалася з середини 1920-х рр., так само, як реформи інших мов, якими розмовляли неросійські народи Радянського Союзу. Теоретики соціалізму вважали, що "пролетарська культура" повинна базуватися на "пролетарській мові", яка не пов'язана з буржуазними традиціями. Щодо польської мови, то розробники реформи вважали, що радянська польська мова повинна суттєво відрізнитися від польської мови населення Польщі, з неї потрібно вилучити "фашистські", "буржуазні", "шляхтянські" вислови і слова та збагати її "революційною соціалістичною лексикою". Радянські ідеологи вважали, що нова реформована польська мова буде зменшувати вплив на поляків буржуазної Польщі, утруднювати читання старих книжок, у тому числі католицької літератури. Насправді була ще одна причина для проведення мовної реформи, комуністи погано володіли польською мовою, вивчення її літературного варіанту було їм не під силу.

Щодо використання у повсякденному житті польської мови на радянських теренах, то вона на думку поляків-комуністів, які емігрували з Польщі до СРСР, таких, як Б. Ясенський, Т. Домбаль та ін. — була просто жахливо неграмотною. Про це відверто писалося у польськомовних виданнях. Так Бруно Ясенський писав: "Нова пролетарська література повинна промовляти нашою власною класовою мовою, мовою трудящих мас, творців власного словникарства з власною мовною формою"<sup>25</sup>. Численні дискусії, під час яких висловлювалася як підтримка, так і заперечення мовної реформи, закінчилися на початку 1930-х рр. без конкретних наслідків.

В 1931 р. був створений Польський інститут соціального виховання, де навчалось 130 студентів. Одна з польськомовних газет назвала цю подію "черговою перемогою", і з цього приводу писала: "Під керівництвом комуністичної партії і її ленінського ЦК трудящі маси СРСР досягли великої перемоги в усіх галузях соціалістичного будівництва, у тому числі і на фронті культурної революції. Яскравим прикладом більшовицьких темпів культурного будівництва на польський ниві є діяльність першого вищого польського пролетарського навчального закладу — Польського інституту соціального виховання"<sup>26</sup>. У Києві працював польський педагогічний технікум, існували польські відділення при Київському

медичному інституті, Одеському німецькому педагогічному технікумі, Житомирському кооперативному технікумі.

Державна польська бібліотека у Києві налічувала 48 тис. томів, при ній був організований науковий відділ з 35 тис. томів. Працював Дім польської культури. У 1931 р. був створений науково-дослідний інститут польської пролетарської культури при Всеукраїнській академії наук з чотирма відділами: соціально-економічним, літературно-мовним, історичним та філософсько-проти католицьким. Директором інституту був призначений Болеслав Скарбек. Тематика закладу пов'язувалась з актуальними проблемами "соціалістичного будівництва", і спрямовувалась на "викриття класового змісту та імперіалістичних тенденцій буржуазної науки у фашистській Польщі"<sup>27</sup>. В інституті були підготовлені такі праці: "Марксистська схема до історії Польщі", "Програма до історії Польщі", "ТПС — лівиця в 1917 р.", "Польські легіони та царська Росія", "методологія Рози Люксембург в світі ленінської критики".

У 1931 р. у Києві на базі драматичної студії виник Державний польський театр, його директором став Вітольд Вандурський, згодом звільнений з цієї посади і репресований. Пізніше художнім керівником театру призначили Д. І. Шклярського. Як відмічалось у засобах масової інформації, театр ставив п'єси не тільки польських, а й українських, російських та інших драматургів. Театр гастролював по Україні, Білорусії, Росії. Звичайно, більшість виступів припадала на місцевості, де проживало польське населення. Театр мав спеціальну концертну бригаду, актори якої виступали українською, польською, російською та єврейською мовами. У пресі тих років багато говорилось про успіхи театру. Типовим прикладом може бути уривок з однієї з газет: "Польський театр є втіленням в життя ленінської національної політики партії, є носієм польської культури, національної за формою, соціалістичної за змістом"<sup>28</sup>.

У ті роки політика радянської влади щодо польського населення України була спрямована на залучення його до активного будівництва соціалізму. З цією метою створювалися польські сільські ради, школи, навчальні заклади, культурні установи, судові камери, друкувалися польськомовні газети, журнали та різноманітна література. Серед польського населення проводились рідною мовою виборчі кампанії. Радянська влада, мріючи про всесвітню революцію, намагалася створити прообраз соціалістичної Польщі в прикордонних районах України. Ним мав стати польський національний район ім. Мархлевського. В районі склалася ситуація, коли віруючі були позбавлені можливості відправляти релігійні треби. Святкування будь-яких національних і релігійних свят заборонялося. Навіть спілкування з родичами у Польщі було для них небезпечним. Вихолощувалась національна ідентичність поляків, а замість неї прищеплювався "пролетарський інтернаціоналізм".

Наприкінці 20-х — початку 30-х рр. відбувся злам в різних галузях політики радянської влади, що суттєво змінило становище народу України, у тому числі й польського. Політика радянської влади звела нанівець всі спроби національного відродження польського народу.

Польське населення України масово протестувало проти насильницької колективізації сільського господарства, висловлювало гостре незадоволення політикою радянської влади. Експеримент більшовиків по проведенню "добровільної" соціалізації зазнав явного краху серед польського населення, що спричинило його переслідування і репресії.

---

<sup>1</sup> Пристайко В., Шаповал І. Справа "Спілки визволення України": невідомі документи і факти. — Київ, 1995. — С. 84.

<sup>2</sup> Второе Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств. Стенографический отчет и постановления. — Харьков, 1931. — С 44.

<sup>3</sup> Колективізація і голод на Україні 1929-1935. Збірник документів і матеріалів. — Київ, 1991. — С. 310, 311.

<sup>4</sup> Василенко М. Польський національний район ім. Мархлевського // Радянська Україна. — 1930. — № 8-9. — С. 57.

<sup>5</sup> ЦД АГО України. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 548. — Арк. 2.

<sup>6</sup> Там само. — Спр. 3184. — Арк. 18.

<sup>7</sup> Там само. — Арк. 18.

<sup>8</sup> Там само. — Спр. 3096. — Арк. 17.

<sup>9</sup> ЦДАВО України. — Ф. 413. — Оп. 1. — Спр. 549. — Арк. 10.

<sup>10</sup> ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4171. — Арк. 50.

<sup>11</sup> Вісті — 1933. — 1 лютого.

<sup>12</sup> Радянська Волинь. — 1933. — 1 травня.

<sup>13</sup> Там само. — 1931. — 25 червня.

<sup>14</sup> ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4171. — Арк. 27, 28.

<sup>15</sup> Василенко М. Назв. праця. — С 57.

<sup>16</sup> Известия. — 1991. — 3 октября.

<sup>17</sup> Stroński H. Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929-1939. — Warszawa, 1998. — S.105.

<sup>18</sup> ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4171. — Арк. 27.

<sup>19</sup> Iwanów M. Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921-1939. — Warszawa, Wrocław, 1991. — S.63.

<sup>20</sup> З архівів ВУЧК- ГПУ- НКВД- КГБ. — №2 — Київ, 2003. — С. 45-46.

<sup>21</sup> ААН. — MSZ. — Sygn.10041. — Ark.66.

<sup>22</sup> Stroński H. Represje stalinizmu wobec ludności polskiej na Ukrainie w latach 1929-1939. — Warszawa, 1998. — S. 103.

<sup>23</sup> Национальная политика ВКП(б) в цифрах. — Москва, 1930. — С. 138.

<sup>24</sup> Sierp. — 1930. — 15 stycznia.

<sup>25</sup> Jasiński B. O rewolucję Językową. — Kultura mas. — 1929. — №2. — S. 12.

<sup>26</sup> Głos Młodzieży. — 1932. — 24 stycznia.

<sup>27</sup> Пролетарська правда. — 1932. — 8 січня.

<sup>28</sup> ЦДАГО України. — Ф1. — Оп. 6. — Спр. 463. — Арк.51.